

Міністерство культури та інформаційної політики України

*Державний науково-методичний центр
змісту культурно-мистецької освіти*

«СХВАЛЕНО»

Науково-методичною радою
Державного науково-методичного центру
змісту культурно-мистецької освіти
Протокол № 2
від «06» вересня 2021 р.

**Типова навчальна програма з навчальної дисципліни
«Початковий курс історії циркового мистецтва»
середнього (базового) підрівня початкової мистецької освіти
зі сценічного мистецтва початкового професійного спрямування,
цирковий клас**

**Київ
2021**

Типова навчальна програма з навчальної дисципліни «Початковий курс історії циркового мистецтва» середнього (базового) підрівня початкової мистецької освіти зі сценічного мистецтва початкового професійного спрямування, цирковий клас. Київ, 2021. 27 с.

Укладачі: **Журавльова Т. Л.**, заввідділом Державного науково-методичного центру змісту культурно-мистецької освіти;
Бриль М. М., директор Державного науково-методичного центру змісту культурно-мистецької освіти, кандидат психологічних наук, заслужений працівник культури України.

Рецензенти: **Грінє Т. Б.**, викладач кафедри режисури та акторського мистецтва Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв, старший викладач;
Жосан І. А., заступник директора з навчальної роботи Київської дитячої музичної школи № 14 імені Д. Б. Кабалевського Солом'янського району (м. Київ), спеціаліст вищої категорії, викладач-методист;
Калиновська А. В., голова предметно-циклової комісії естрадно-циркових дисциплін Дніпропетровського фахового мистецько-художнього коледжу культури, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Типова навчальна програма з навчальної дисципліни «**Початковий курс історії циркового мистецтва**» (далі – типова навчальна програма) розроблена з урахуванням вимог до обсягу та результатів навчання, передбачених Типовими освітніми програмами середнього (базового) підрівня початкової мистецької освіти зі сценічного мистецтва початкового професійного спрямування, цирковий клас (наказ Міністерства культури України від 23.07.2019 р. № 562), містить загальний нормативний зміст, обсяг та результати навчання, окреслює рекомендовані підходи до планування й організації освітнього процесу.

Навчальна дисципліна «**Початковий курс історії циркового мистецтва**» сприяє формуванню в учнів нових знань про циркове мистецтво, його історію, знайомство зі зразками циркового мистецтва, розумінню проявів художнього розмаїття видів і жанрів українського та світового цирку. У типовій навчальній програмі зміст диференційовано за ознакою часу. У додатках подано приклади демонстраційного матеріалу.

Типова навчальна програма може бути основою для розроблення викладачем робочої навчальної програми, в якій викладач деталізує, конкретизує та адаптує нормативний зміст дисципліни, відповідно до місцевих умов і потреб учня/учениці, визначає організаційні форми проведення та види навчальних занять, комплекс художньо-педагогічних технологій та методів викладання, необхідне методичне забезпечення, форми та засоби контролю якості знань учнів з урахуванням індивідуального підходу. Також викладач може реалізувати власний алгоритм викладання шляхом перерозподілу нормативного змісту навчання та зміни послідовності викладення навчального матеріалу дисципліни за модулями, уточнення додаткових обсягів навчального матеріалу та результатів навчання понад визначених типовою навчальною програмою.

Мета вивчення дисципліни орієнтована на ознайомлення з основними етапами історичного розвитку циркового мистецтва, на формування в учнях зацікавлення до вивчення мистецтва цирку як частини світової художньої культури, висловлюванню та обґрунтуванню власного ставлення до творчості видатних діячів цирку, розумінню проявів художнього розмаїття різних видів і жанрів циркового мистецтва, мотивації до подальшого навчання цирковому мистецтву в закладах фахової передвищої освіти або на поглибленому підрівні початкової мистецької освіти.

Основні навчальні **завдання** програми: розкрити історичні та культурологічні джерела виникнення мистецтва цирку; розглянути основні етапи розвитку світового циркового мистецтва та розкрити взаємозв'язок циркового мистецтва з іншими видами мистецтв (образотворчим, театральним, музичним, кіномистецтвом); розкрити індивідуальні особливості у творчості видатних діячів циркового мистецтва, які вплинули на мистецтво цирку; ознайомитися з відображенням історії мистецтва цирку у творах інших видів мистецтв та в художній літературі, сформуванню в учнях вміння виражати свої емоції, почуття та думки.

Нормативний зміст навчальної дисципліни розподілений за роками навчання та модулями, а також містить визначені результати навчання, які має продемонструвати учень/учениця на різних етапах вивчення дисципліни. У разі збільшення, відповідно до освітньої програми закладу, кількості годин на вивчення цієї початкової дисципліни, робоча навчальна програма має передбачати ширші за змістом та більш високі за рівнем складності, ніж описані в типовій навчальній програмі, нормативні результати навчання.

Основною формою організації занять є **груповий урок**.

Вивчення нормативного змісту типової навчальної програми передбачає: інтерактивну форму із застосуванням різноманітних видів художньо-творчої діяльності; ознайомлення з мовою цирку, з видами, жанрами, структурою циркового твору; застосування синтезу різних видів мистецтва. Рекомендовані методи навчання: словесні (лекція, розповідь, бесіда, дискусія); наглядні (демонстрація циркових програм та шоу, їх фрагментів, ілюстрацій); практичні (виконання різних завдань навчально-пошукового характеру на матеріалі історії цирку, наприклад: презентація, есе, інтерв'ю, репортаж, рецензія, кросворд); творчі (колаж, драматизація).

Освітній процес з навчальної дисципліни **«Початковий курс історії циркового мистецтва»** здійснюється у формі навчальних занять, а також заходів поточного та підсумкового контролю.

Поточний контроль дає викладачеві змогу своєчасно одержати об'єктивні дані про хід опанування учнями відповідних складових компетентностей з метою корегування педагогічних підходів для досягнення результатів навчання, передбачених типовою навчальною програмою і здійснюється: під час навчальних занять (поурочний контроль); за підсумками модуля (модульний контроль). Конкретні форми поточного (поурочного, модульного) контролю визначаються викладачем відповідно до робочої навчальної програми та аудиторного часу, передбачених навчальною дисципліною. Поточний контроль може здійснюватися у формі контрольних уроків, рефератів, тестувань, олімпіад, заліків тощо.

Підсумковий річний контроль здійснюється після завершення кожного року навчання у формі річного контрольного заходу, на якому перевіряється досягнення нормативних результатів навчання, передбачених типовою навчальною програмою. Рекомендовані форми контрольного заходу: обговорення (дискусія), вікторина, мистецька лабораторія, квест, онлайн-чат/форум (обмін думками та враженнями) або інші форми та їх поєднання (на вибір викладача) тощо.

Наприкінці третього (**випускного**) року навчання проводиться **підсумковий контроль за результатами опанування типової навчальної програми** у формі усного опитування/тестування/колоквіуму або публічної презентації індивідуального/колективного (виконаного в групі) мистецького проєкту та його обговорення. Залежно від вибору учнів мистецький проєкт може бути реалізований як письмова робота, інтелектуальні ігри, турнір. За рішенням викладача підсумковий контроль з дисципліни може поєднувати різні види перевірки набутих знань.

Оцінювання міри досягнення учнями результатів навчання середнього (базового) підрівня початкової мистецької освіти передбачає оцінювання шляхом виставлення балів (оцінок) у цифровому (числовому) виразі за поділом на 4 рівні: початковий (1 – 3 бали), середній (4 – 6 балів), достатній (7 – 9 балів), високий (10 – 12 балів). Метою оцінювання є визначення рівня навчальних досягнень учня/учениці в оволодінні змістом, визначеним цією типовою навчальною програмою, на кожному з етапів навчання (*Додаток*). Оцінювання має бути систематичним і послідовним, спрямованим на підтримку учнів у їхніх навчальних успіхах, розуміння ними власного прогресу навчання й формування бажання досягати навчальних результатів за типовою навчальною програмою. Воно не передбачає порівняння з досягненнями інших учнів та не залежить від складності опанованого репертуару, темпу набуття компетентностей тощо.

НОРМАТИВНИЙ ЗМІСТ, ОБСЯГ ТА РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Перший рік навчання. **Завдання:** ознайомлення з джерелами виникнення жанрів циркового мистецтва та його зв'язком з іншими видами мистецтв, з історією мистецтва цирку різних історичних епох; опанування циркової термінології.

<i>Розвиток циркового мистецтва</i>			
Навчальні модулі	Зміст навчання	Орієнтовна кількість годин	Результати навчання
Модуль 1. <i>Початковий період розвитку циркового мистецтва</i>	<p>1.1. Джерела виникнення циркових жанрів. Елементи циркового мистецтва в народних обрядах та святкуваннях в Єгипті, Китаї, Індії, Персії.</p> <p>1.2. Циркові жанри в Стародавній Греції та Римі. Цирк гладіаторів. Програми іподромів і амфітеатрів у Стародавньому Римі.</p> <p>1.3. Циркове мистецтво Стародавнього Китаю.</p>	10	<p>Знає та розповідає про джерела походження та причини виникнення циркових жанрів на Стародавньому Сході, Єгипті, Індії, Персії, Греції та Римі.</p> <p>Орієнтується в різновидах і характерних ознаках циркових жанрів Стародавнього Китаю та називає їх.</p> <p>Описує як виглядали іподроми та амфітеатри Стародавнього Риму та програми, які там відбувалися.</p>
Модуль 2. <i>Своєрідність циркового мистецтва епохи Середньовіччя в Європі</i>	<p>2.1. Народні свята та обряди і використання в них елементів циркового мистецтва.</p> <p>2.2. Мистецтво канатохідців та їх виступи</p>	10	<p>Знає та розповідає про обряди та народні свята епохи Середньовіччя та використання в них різних елементів циркового мистецтва.</p>

	<p>на вулицях середньовічних міст Західної Європи.</p> <p>2.3. Мистецтво гістріонів. Виступи гістріонів з тваринами.</p> <p>2.4. Придворні вистави у Візантії, демонстрація в них еквілібристики, акробатики. Школи верхової їзди і кінні балети.</p> <p>2.5. Перші професійні актори – скоморохи. Елементи циркового мистецтва в їх виставах.</p>		<p>Доводить присутність традиційних видів народних розваг у постановках сучасного цирку. Розуміє зв'язок фольклорних традицій і професійної діяльності в цирковому мистецтві.</p> <p>Описує придворні вистави та кінні школи та балети у Візантії.</p> <p>Надає характеристику циркового складника в образі та сценічних діячів скомороха як першого професійного актора. Усвідомлює використання принципів яскравого масового видовища карнавального типу для розвитку циркового мистецтва загалом.</p>
<p>Модуль 3. Становлення циркових жанрів в епоху Відродження та в XVII ст.</p>	<p>3.1. Демонстрація силових номерів на народних гуляннях. Клоунські образи на підмостках народних видовищ.</p> <p>3.2. Жонглювання, пантоміма, акробатика у виставах італійської комедії масок (театр дель арте). Основні ознаки комедії дель арте: імпровізація, буфонада, маски.</p> <p>3.3. Кінні видовища на ярмарках та бульварах. Турніри. Кінні змагання.</p> <p>3.4. Народні комічні типи в ренесансних виставах. Перші англійські коміки: Річард Тарлтон, Вільям</p>	12	<p>Розповідає про силові номери та клоунські образи як циркові складові народних свят.</p> <p>Розуміє причини виникнення комедії дель арте як жанру народного імпровізаційного театру масок в Італії. Розуміє основні ознаки особливостей комедії дель арте. Називає постійних персонажів «масок» дель арте, які були втіленням комічного гротеску, буфонади.</p> <p>Знає про розвиток різних видів кінних видовищ та змагань.</p> <p>Знає та називає перших діячів циркового мистецтва XVII ст.</p>

	<p>Кемп. Діяльність театрів паризьких бульварів.</p> <p>3.5. Потішні палати і виконавці циркових жанрів у них. Блазні при дворі. Вистави ведмежатників, акробатів, жонглерів, еквілібристів, дресирувальників.</p> <p>3.6. Циркові балаганні вистави на народних гуляннях.</p>		<p>Називає потішні жанри, балаганні вистави на народних гуляннях та ярмарках, характеризує їх з мистецької точки зору.</p> <p>Доводить тісний зв'язок циркових балаганних вистав з народною творчістю.</p>
<p>Модуль 4. <i>Розвиток циркового мистецтва в XVIII ст.</i></p>	<p>4.1. Кінні видовища на Паризькому ярмарку в XVIII ст. Віденський Хетц-театр, демонстрація сцен полювання, боїв тварин і кінних номерів. Вистави наїзників-професіоналів у Західній Європі. Школи вищої верхової їзди.</p> <p>4.2. Виникнення кінних цирків. Виникнення першого стаціонарного цирку Філіпа Астлея в Лондоні. «Олімпійський театр-цирк» Антоніо Франконі в Парижі.</p> <p>4.3. Англійська пантоміма. Її народний характер. «Розмовна» пантоміма. Пантоміма з використанням трюкового реквізиту. Виступи в пантомімі коміків-клоунів. Творчість Джозефа Грімальді, своєрідність створеної ним клоунади.</p> <p>4.4. Розвиток мистецтва верхової їзди. Приватні манежі, демонстрація мистецтва верхової їзди в них.</p>	18	<p>Виділяє основні особливості кінних видовищ та вистав у Західній Європі в XVIII ст.</p> <p>Визначає причини виникнення першого стаціонарного цирку Філіпа Астлея в Лондоні. Називає та описує напрями мистецтва в сюжетних виставах Філіпа Астлея (фігурна їзда на конях, дресирування, акробатика, клоунада).</p> <p>Знає як виник «Олімпійський театр-цирк» Антоніо Франконі.</p> <p>Обґрунтовує власну думку щодо особливих рис творчості Джозефа Грімальді.</p> <p>Описує особливості розвитку мистецтва верхової їзди в XVIII ст.</p>
<p>Модуль 5. <i>Розвиток світового</i></p>	<p>5.1. Формування перших мандрівних звірників на початку XIX ст.</p>	20	<p>Обґрунтовує власну думку щодо розвитку жанру</p>

<p>циркового мистецтва в ХІХ ст.</p>	<p>Демонстрація хижаків. Анрі Мартен біля витоків жанру дресури.</p> <p>5.2. Створення міських зоологічних садів та зоопарків. Роль сім'ї Гагенбек у становленні жанру дресури в цирку. Томас Батті – перший цирковий приборкувач, родоначальник жанру циркової дресури.</p> <p>5.3. Мистецтво канатохідців у II половині ХІХ ст. Жан-Франсуа Гравле (Блонден). Види трапеції.</p> <p>5.4. Жан Леотар – виконавець першого партерного польоту та родоначальник цього жанру. Послідовники Жана Леотара.</p> <p>5.5. Перші стаціонарні цирку в Царській Росії. Характеристика програм цирків (Чінізеллі, Альберта Саламонського, Максиміліано Труцці, братів Нікітіних, Петра Крутікова).</p>	<p>циркової дресури в ХІХ ст. та створення міських зоологічних садів та зоопарків.</p> <p>Називає основні ознаки цирку ХІХ ст. як виду мистецтва, розрізняє його жанри цієї доби.</p> <p>Аналізує розвиток мистецтва канатохідців у ХІХ ст. Обґрунтовує власну думку щодо розвитку цього жанру.</p> <p>Називає найвидатніших представників циркового мистецтва різних жанрів ХІХ ст.</p> <p>Описує причини та факти виникнення цирку-шапіто братів Нікітіних. Знає історію першого стаціонарного цирку в Києві Петра Крутікова.</p>
<p>Всього годин у навчальному році: 70</p>		

За підсумками першого року навчання учень/учениця:

- знає про джерела виникнення циркового мистецтва;
- знає історію виникнення жанрів циркового мистецтва;
- розуміє основні відмінні риси циркового мистецтва різних історичних епох, стилів і напрямів;
- наводить приклади перших стаціонарних цирків та пояснює необхідність їх створення;
- бере участь у дискусіях, обговореннях на теми циркового мистецтва, чітко формулює власні судження;
- знає циркову термінологію;
- усвідомлює вагу загальнолюдських цінностей, національної самобутності через знайомство з історією циркового мистецтва.

Рекомендований список демонстраційного матеріалу подано в [Додатку 2](#).

Другий рік навчання. Завдання: ознайомлення з цирковим мистецтвом XX – XXI ст., з творчістю видатних діячів цирку та здобутками циркових династій, видатними сучасними цирками різних країн.

Циркове мистецтво світу XX – XXI ст. Видатні діячі світового цирку. Циркові династії			
Навчальні модулі	Зміст навчання	Орієнтовна кількість годин	Результати навчання
Модуль 6. Циркове мистецтво світу XX – XXI ст.	<p>6.1. Циркове мистецтво країн Європи XX – XXI ст.</p> <p>6.2. Циркове мистецтво США XX – XXI ст.</p> <p>6.3. Циркове мистецтво країн Азії XX – XXI ст.</p> <p>6.4. Циркове мистецтво України XX – XXI ст. Державна циркова компанія України. Своєрідність програм. Кращі номери та провідні артисти. Національний цирк України. Цирки України. Дирекція пересувних циркових колективів України.</p>	10	<p>Знає про особливості розвитку циркового мистецтва XX – XXI ст.</p> <p>Обґрунтовує власну думку щодо світового значення мистецтва цирку.</p> <p>Виділяє головні особливості циркового мистецтва різних країн, пов'язує їх з культурними традиціями цих країн.</p> <p>Називає видатних діячів світового цирку XX – XXI ст.</p> <p>Називає цирки України. Знає відомих артистів українського цирку. Називає виражальні засоби циркового мистецтва XX – XXI ст. Висловлює свої відчуття, емоційно пригадує та описує враження від побачених циркових програм.</p>
Модуль 7. Тенденції розвитку сучасного циркового мистецтва	<p>7.1. Вплив мистецтва цирку на масову культуру сьогодення (артисти цирку та ілюзійні артисти на вулицях сучасних міст, виступи артистів на тематичних вечірках, реслінг-шоу тощо).</p> <p>7.2. Циркові шоу в парках атракціонів, на круїзних лайнерах, виступи артистів на відкритих сценах і</p>	20	<p>Описує відображення в сучасних формах вуличного мистецтва елементів традиційних видів циркового мистецтва.</p> <p>Розуміє видовищні особливості сучасних циркових шоу на відкритих сценах і святкових заходах.</p>

	<p>святкових заходах в різних країнах світу як відображення народних гулянь, ярмарок тощо.</p> <p>7.3. Історичний взаємозв'язок цирку та спорту. Сучасні жанри, в яких проводять творчі конкурси та змагання.</p> <p>7.4. Циркові фестивалі та конвенції. «Всесвітній цирковий фестиваль майбутнього» у Парижі. Міжнародний фестиваль клоунів «Комедіада» в Одесі.</p> <p>7.5. Світові та українські заклади освіти, в яких навчають режисерів та артистів цирку. Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтва. Дніпропетровський фаховий мистецько-художній коледж культури.</p> <p>7.6. «Новий цирк» як художнє явище. Український цирковий проект «RAWцирк». Майбутнє цирку у світі змін. Інноваційні технології в цирку. Цирки без тварин.</p>		<p>Пояснює історичний взаємозв'язок цирку та спорту. Знає про сучасні циркові жанри, в яких проводять змагання, наводить їх приклади.</p> <p>Знає про сучасні циркові фестивалі та конвенції.</p> <p>Знає та називає сучасні навчальні заклади, в яких навчають артистів цирку.</p> <p>Називає приклади інноваційних видовищних програм в цирках України.</p>
<p>Модуль 8. <i>Видатні діячі циркового мистецтва</i></p>	<p>8.1. Відомі силачі та борці: Іван Піддубний, Іван Заїкін, Іван Фірцак.</p> <p>8.2. Видатні клоуни. Джозеф Грімальді – батько сучасної клоунади. Клоун-стрибун</p>	<p>10</p>	<p>Знає найвідоміших циркових коміків різних країн.</p> <p>Пояснює відмінні риси творчості клоунів різних країн.</p> <p>Розповідає про творчість відомих атлетів цирку.</p>

	<p>Віталій Лазаренко. Клоун-мім Марсель Марсо. Карандаш. Олег Попов. Юрій Нікулін. Леонід Енгібаров.</p> <p>8.3. Жінки-дресирувальниці: Ірина Бугрімова, Маргарита Назарова.</p> <p>8.4. Факіри, фокусники, ілюзійністи: Гаррі Гудіні, Бартополео Боско, Юрій Лонго, Девід Копперфілд.</p> <p>8.5. Видатні сучасні циркові режисери світу: Франко Драгоне, Даніель Фінці Паске, Андре Хеллер.</p>		<p>Знає про особливі риси творчості жінок-дресирувальниць.</p> <p>Називає видатних фокусників та ілюзійністів світу.</p> <p>Пояснює особливі риси творчості відомих циркових режисерів, їх циркових програм.</p>
<p>Модуль 9. <i>Циркові династії</i></p>	<p>9.1. Династія Франконі.</p> <p>9.2. Династія видатних клоунів-дресирувальників Дурових. Особливості їх творчості. Визнання творчості Дурових закордонними глядачами.</p> <p>9.3. Кіо – династія ілюзійністів. Сюжетні постанови артистів.</p> <p>9.4. Династія циркових артистів Запашних.</p> <p>9.5. Видатні українські династії, артисти та діячі, які визнані на міжнародному рівні: династія Грін'є, дресирувальники Володимир і Людмила Шевченко, Михайло Золло.</p>	10	<p>Знає найвідоміші циркові династії, аналізує їх внесок у розвиток циркового мистецтва.</p> <p>Розуміє особливі риси творчості артистів династії Франконі. Знає представників династії Дурових. Розуміє їх внесок у розвиток циркового мистецтва.</p> <p>Пояснює особливості творчості ілюзійністів династії Кіо.</p> <p>Знає творчість династії Запашних.</p> <p>Пояснює, чому в цирку так розповсюджені артистичні династії.</p> <p>Знає видатних артистів та діячів українського цирку.</p>

Модуль 10. Знамениті сучасні цирки світу	10.1. Канадський «Цирк Сонця» («Cirque du Soleil»). 10.2. Китайський державний цирк. 10.3. Цирк братів Рінглінг, Барнума і Бейлі (Ringling Brothers and Barnum&Bailey). 10.4. Цирки Франції. Цирк д'Івер Бугліон («Cirque d'hiver Bouglione»). Цирк братів Фрателліні.	20	Розуміє, що цирк має колективну природу творчості. Пояснює особливі риси розвитку мистецтва різних цирків. Демонструє знання відомих цирків сучасності, напрями їх розвитку. Вміє передати свої асоціації та відчуття, описати емоції від побаченого циркового видовища. Усвідомлює, виявляє повагу та толерантне ставлення до мистецького надбання цирків різних регіонів світу.
Всього годин у навчальному році: 70			

За підсумками другого року навчання учень/учениця:

- демонструє знання особливостей циркового мистецтва, його відмінність від інших видів мистецтв;
- розуміє мистецький доробок діячів світового та вітчизняного цирку;
- виражає своє ставлення до творчості відомих артистів цирку різних жанрів;
- аналізує і розуміє логіку розвитку циркового мистецтва різних історичних епох, стилів і напрямів;
- впевнено висловлює свої почуття та думки в дискусіях під час обговорення різних тем розвитку циркового мистецтва, чітко формулює судження;
- усвідомлює вагу загальнолюдських цінностей, національної самобутності через розвиток циркового мистецтва;
- має здатність до опанування інформації, виявляє готовність до пошуку нових та поглиблених спеціалізованих знань;
- критично оцінює та інтерпретує досягнення минулого, розуміючи роль традицій та інновацій.

Рекомендований список демонстраційного матеріалу подано в [Додатку 2](#).

Третій рік навчання. Завдання: ознайомлення з особливостями взаємодії циркового мистецтва з іншими видами мистецтва та відображенням історії циркового мистецтва у творах образотворчого, музичного, театрального мистецтва, кінематографа та світової літератури; ознайомлення з видатними творами різних видів мистецтва, в яких втіленні художні образи циркових артистів.

**Відображення циркового мистецтва
у світовій художній літературі та мистецтві**

Навчальні модулі	Зміст навчання	Орієнтовна кількість годин	Результати навчання
<p>Модуль 11. <i>Історичний зв'язок цирку і театру</i></p>	<p>11.1. Єдність джерел народження циркового та театрального мистецтв. Вплив ярмарково-майданних театрів на формування циркової пантоміми.</p> <p>11.2. Взаємодія та взаємовплив театрального та циркового мистецтва. Циркові елементи в театральних виставах (Роман Віктюк, Андрій Жолдак, Філіп Жанті тощо).</p> <p>11.3. Театр «Маски-шоу» – як продовжувач класичних традицій театру дель арте та театру абсурду.</p> <p>11.4. Сучасні мультимедійні театральні-циркові спектаклі та вистави. Джеймс Тьєррі – один з натхненників «Нового цирку».</p>	<p style="text-align: center;">15</p>	<p>Пояснює зв'язок мистецтва цирку з театральним мистецтвом. Розуміє і пояснює взаємовплив театру та цирку.</p> <p>Розуміє необхідність театралізації циркових вистав для підвищення рівня видовищності.</p> <p>Називає 2–3 вистави з елементами циркового мистецтва.</p> <p>Висловлює особисті відчуття від побаченої вистави з елементами цирку на вибір, проявляє власне емоційне ставлення до неї.</p> <p>Називає приклади сучасних мультимедійних театральних-циркових спектаклів та вистав.</p>
<p>Модуль 12. <i>Цирк у літературі</i></p>	<p>12.1. Сторінки історії циркового мистецтва у світовій художній літературі.</p> <p>12.2. Життя та творчість циркових артистів на сторінках художніх та мемуарних літературних творів.</p>	<p style="text-align: center;">10</p>	<p>Називає 2–3 автора літературних творів, які писали про циркове мистецтво.</p> <p>Знає літературні твори, в яких відображені сторінки історії цирку, їх авторів, розповідає сюжети 2–3 творів.</p> <p>Пояснює зв'язок літературних творів з</p>

	12.3. Цирк у дитячій літературі.		внутрішнім життям артистів цирку.
Модуль 13. <i>Історія цирку в образотворчому мистецтві</i>	<p>13.1. Сюжети на стародавніх фресках, малюнки на амфорах, барельєфах, скульптурні зображення.</p> <p>13.2. Тема цирку в живопису. Циркова тематика на картинах видатних художників (Геронім Босх, Франсіско Гойя, Едгар Дега, П'єр-Огюст Ренуар, Пабло Пікассо, Марк Шагал та ін.).</p> <p>13.3. Історія циркового плаката та афіші. Лібеллі – прообраз циркових афіш. Відомі художники – автори ескізів декорацій та костюмів.</p>	10	<p>Знає про особливості відображення циркового мистецтва у творчості митців образотворчого мистецтва різних епох.</p> <p>Називає 2–3 імені художників, у творчості яких відображалась тема цирку, та висловлює власне ставлення. Наводить приклади картин.</p> <p>Аналізує художні особливості живописних творів, присвячених відображенню життя та творчості циркових артистів.</p> <p>Знає та називає 2–3 приклади творів мистецтва, в яких відображені образи циркових артистів та висловлює особисте ставлення до них.</p> <p>Знає видатних художників – авторів ескізів циркових декорацій, афіш, костюмів.</p>
Модуль 14. <i>Цирк і музика</i>	<p>14.1. Історичний взаємозв'язок музики і цирку. Роль та значення музики в цирковому мистецтві.</p> <p>14.2. Циркові оркестри. Музика на арені.</p> <p>14.3. Образ цирку у музичному театрі: в опері, балеті та опереті.</p>	10	<p>Знає, що музика є складовою циркового мистецтва.</p> <p>Розуміє причини виникнення творів в музичному мистецтві на тему цирку.</p> <p>Пояснює зв'язок циркових жанрів з музикою.</p> <p>Розуміє значення музики в цирку.</p> <p>Називає 2–3 приклади музичних творів, які розкривають тему цирку, називає їх композиторів.</p>
Модуль 15. <i>Цирк і кінематограф</i>	15.1. Німий кінематограф та цирк. Тема цирку в перших фільмах. Використання	15	Називає до 3-х зразків художніх фільмів, присвячених цирку.

	<p>циркових трюків у німому кінематографі.</p> <p>15.2. Тема цирку у звуковому кіно. Образи циркових артистів у світовому кіно. Фільми різних жанрів, сюжети яких взяті з цирку. Фільми, які вплинули на розвиток циркового мистецтва.</p> <p>15.3. Актори цирку в кіно. Циркові актори в німому кіно (Дядя Пуд, клоун Жакоміно, борець Всеволод Авдєєв). Ролі Володимира Шевченка, Маргарити Назарової, Юрія Нікуліна в кіно.</p> <p>15.4. Цирк у документальному кіно.</p> <p>15.5. Цирк у мультиплікації.</p>		<p>Відрізняє художні та документальні фільми, в яких розкривається циркова тематика.</p> <p>Висловлює власне ставлення до фільмів, в яких відображена доля циркових артистів.</p> <p>Називає приклади своїх улюблених фільмів, які присвячені цирку.</p> <p>Описує емоції, настрої та почуття, відтворені в фільмах, присвячених цирку.</p> <p>Знає мультиплікаційні фільми про цирк.</p> <p>Називає 2–3 фільми за участю циркових артистів.</p> <p>Висловлює особисті відчуття від побачених мультиплікаційних фільмів, присвячених цирку; проявляє власне емоційне ставлення до них.</p>
<p>Модуль 16. <i>Підготовка мистецького проєкту</i></p>		<p>10</p>	
<p>Всього годин у навчальному році: 70</p>			

За підсумками третього року навчання учень/учениця:

- знає про роль і значення циркового мистецтва в системі культури;
- знає про використання циркових жанрів в інших видах мистецтва;
- розрізняє види мистецтва, що поєднані в цирковій виставі;
- знає про тісний зв'язок цирку з театральним мистецтвом;
- розуміє і пояснює взаємовплив театру та цирку;
- знає видатні літературні твори, в яких відображені сторінки історії цирку, їхніх авторів;
- називає образи «циркових героїв», відтворених у творах музичного, хореографічного, циркового та образотворчого мистецтв, наводить відповідні приклади;

- розуміє значення музики в цирку;
- називає приклади музичних творів, які розкривають тему цирку, та їхніх композиторів;
- називає до трьох зразків художніх фільмів, присвячених цирку;
- висловлює власне ставлення до фільмів, в яких відображена доля циркових артистів.

Рекомендований список демонстраційного матеріалу подано в [Додатку 2](#).

За підсумками опанування нормативного змісту навчальної дисципліни «Початковий курс історії циркового мистецтва» учень/учениця повинні знати:

- специфіку цирку як виду мистецтва, його зв'язок з іншими видами мистецтва;
- основні періоди історії та розвитку циркового мистецтва;
- історичні процеси виникнення циркових жанрів;
- роль жанрів циркового мистецтва в інших видах мистецтва;
- особливості творчості видатних майстрів цирку різних країн;
- відображення історії цирку в живописі, музиці, літературі, кінематографі.

СПИСОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова Д. Н. Валентин Филатов. Москва : Искусство, 1970. 40 с.
2. Алешина Л. С. Образы и люди Серебряного века. Москва : Галарт, 2002. 271 с.
3. Ангарский В. М. Олег Попов. Москва : Искусство, 1964. 176 с.
4. Анисимов М., Кузинин С. Дрессировка лошадей в цирке. Москва : Искусство, 1979. 180 с.
5. Баринов В. А. Основы циркового творчества. Москва : МГУКИ, 2004. 179 с.
6. Белкин А. А. Русские скоморохи. Москва : Наука, 1975. 192 с.
7. Благов Ю. Н. Чудеса на манеже. Москва : Искусство, 1984. 231 с.
8. Борев Ю. Б. Комическое. Москва : Искусство, 1970. 269 с.
9. Брабич В. М., Плетнева Г. С. Зрелища Древнего Мира. Ленинград, Искусство, 1971. 77 с.
10. Бугримова И. Н. На арене и вокруг нее. Москва : Искусство, 1986. 254 с.
11. Буслаев А. Н. Записки укротителя львов. Москва : Искусство, 1965. 136 с.
12. Вадимов А. А. От магов древности до иллюзионистов наших дней. Москва : Искусство, 1979. 271 с.
13. Вирен В. Н. Владимир и Анатолий Дуровы. Москва : Искусство, 1964. 32 с.
14. Встречи с цирковым прошлым. Москва : Искусство, 1990. 464 с.
15. Высотский С. А. Светские фрески Софийского собора в Киеве. Киев : Наукова думка, 1989. 213 с.
16. Вяткин Б. П. Жизнь клоуна. Ленинград : Искусство, 1975. 136 с.
17. Гаврош О. Д. У пошуках Івана Сили. Тернопіль: Навчальна книга –

Богдан, 2014. 88 с.

18. Гуревич З. Б. О жанрах советского цирка. Москва : Искусство, 1984. 304 с.
19. Гусев В. Е. Истоки русского народного театра. Ленинград : Искусство, 1977. 87 с.
20. Даркевич В. П. Светская праздничная жизнь Средневековья IX – XVI вв.. Москва : Индрик, 2006. 432 с.
21. Дмитриев Ю. А. Искусство цирка. Москва: Знание, 1964. 80 с.
22. Дмитриев Ю. А. История советского цирка в самом кратком изложении. 1917-1979. Москва: Искусство, 1980. 70 с.
23. Дмитриев Ю. А. Цирк в России. От истоков до 1917 года. Москва : Искусство, 1977. 415 с.
24. Дуров А. Л. В жизни и на арене. Москва : Искусство, 1984. 198 с.
25. Дурова Н. Ю. Я с жизнью в прятки не играю. Москва : Моск. учебники и картолитография, 2001. Т. 1. 223 с.; Т. 2. 204 с.
26. Ерофеевская Л. Китайский цирк. URL: http://wiki.kgpi.ru/mediawiki/index.php/Китайский_цирк (дата звернения: 22.01.2015).
27. Жандо Д. История мирового цирка. Москва : Искусство, 1984. 192 с.
28. Карандаш. Над чем смеется клоун. Москва : Искусство, 1987. 173 с.
29. Карташкин А. С. Праздник с чудесами. Москва : Просвещение, 1993. 191 с.
30. Клудский К. Жизнь на манеже. Москва : Искусство, 1981. 232 с.
31. Кох З. Б. Вся жизнь в цирке. Москва : Искусство, 1963. 104 с.
32. Кузнецов Е. М. Цирк: Происхождение. Развитие. Перспективы. Москва : Искусство, 1971. 415 с.
33. Лободин М. П. Маргарита Назарова. Москва : Искусство, 1962. 116 с.
34. Макаров С. М. Клоунада мирового цирка. История и репертуар. Москва : РОССПЭН, 2001. 368 с.
35. Макаров С. М. Советская клоунада. Москва : Искусство, 1986. 272 с.
36. Макаров С. М. Театрализация цирка. Москва : Либроком, 2010. 288 с.
37. Макаров С. М. Шаманы, масоны, цирк: Сакральные истоки циркового искусства. Москва : КомКнига, 2006. 280 с.
38. Макаров С. М. Юрий Никулин и Михаил Шуйдин. Москва : Искусство, 1981. 208 с.
39. Малихіна М. А. Циркове мистецтво України 20-30-х років ХХ століття. Київ : Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, 2016. 217 с.
40. Маркшис-Ван Трикс Й. Артисты и цирковой плакат : ист. обозрение. Москва : Искусство, 1986. 270 с.
41. Марьяновский В. А. Кантемировы. Москва : Искусство, 1978. 102 с.
42. Марьяновский В. А. Кио. Отец и сыновья. Москва : Искусство, 1984. 196 с.
43. Местечкин М. С. В театре и в цирке. Москва : Искусство, 1976. 303 с.
44. Мішін М. М. Довгий день Михайло Золло. Київ : Мистецтво, 1974. 146 с.
45. Мир цирка: Том 1: Клоуны / гл. ред. А. Дриго. Москва : Кладезь, 1995. 510 с.

46. Некрылова А. Ф. Русские народные городские праздники, увеселения и зрелища. Конец XVIII – начало XX века. Ленинград : Искусство, 1984. 191 с.
47. Немчинский М. И. Цирк в зеркале сцены. Москва : Сов. Россия, 1983. 136 с.
48. Никулин Ю. В. Почти серьезно. Москва : Вагриус, 1998. 571 с.
49. Реми Т. Клоуны. Москва : Искусство, 1965. 392 с.
50. Румянцева Н. М. Карандаш. Москва : ВБП, 1983. 56 с.
51. Румянцева Н. М. Клоун и время. Москва : Искусство, 1989. 112 с.
52. Рыбаков М. А. Киевский цирк. Люди, события, судьбы. Киев : Атика, 2006. 304 с.
53. Рябинкин Ю. В. Одесский цирк. Одесса : Маяк, 1979. 31 с.
54. Славский Р. Е. Братья Никитины. Москва : Искусство, 1987. 272 с.
55. Славский Р. Е. Лазаренко. Москва : Искусство, 1980. 428 с.
56. Таланов А. В. Братья Дуровы. Москва : Искусство, 1971. 208 с.
57. Татарський М. С. Чарівний світ цирку. Київ : Радянська школа, 1973. 80 с.
58. Успенский В. С. Рыцарь арены. Санкт-Петербург : Терция, 1998. 314 с.
59. Феррони В. 200 лет на манеже. Москва : Дизайн-студия «Стайл-А», 2001. 441 с.
60. Филатов В. И. Рассказы дрессировщика. Москва : Детская литература, 1980. 96 с.
61. Цирк. Маленькая энциклопедия / сост. А. Я. Шнеер, Р. Е. Славский; гл. ред. Ю. А. Дмитриев. Москва : Сов. энцикл., 1979. 376 с.
62. Черненко І. М. Мистецтво цирку. Київ : Державне видавництво образотворчої літератури і музичного мистецтва УРСР. 1962. 46 с.
63. Черненко И. М. Здравствуй, Цирк! Москва : Молодая гвардия, 1968. 160 с.
64. Щербакова Н. С. Харьковский цирк: Фотоочерк. Харьков : Прапор, 1983. 47 с.
65. Ярин А. Я. Владимир Дуров. Иллюстрированная биография для детей. Москва : Мелик-Пашаев, 2017. 48 с.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ДОСЯГНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Рівні компетенції	Бали	Характеристика навчальних досягнень
Початковий	1–3	Розрізняє жанри цирку, може назвати лише декілька відомих діячів циркового мистецтва, співвіднести поняття з його визначенням, відповідає на запитання уривчастими реченнями стверджувального чи заперечного характеру. Відтворює незначну частину навчального матеріалу, обирає правильний варіант відповіді з двох запропонованих (на рівні «так – ні»), має загальне уявлення про історію цирку, циркові терміни, відповідає на елементарні запитання короткими репліками, виявляє здатність до елементарного викладу думки. Може двома-трьома простими реченнями розповісти про історію виникнення та розвиток циркового мистецтва, не може аргументувати, робити висновки, вибірково реагує на пізнавальний матеріал.
Середній	4–6	Може за допомогою викладача відтворити основний зміст навчальної теми, відповідаючи на його запитання та визначає одну-дві окремі ознаки понять, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, має труднощі у висловленні власної думки. Виявляє знання й розуміння основних положень навчального матеріалу, пояснює основні поняття, розуміє їх, може самостійно розкрити їх сутність, відповідає правильно, але недостатньо осмислено. Вміє застосовувати знання під час виконання завдань за зразком, утруднюється робити узагальнювальні висновки на основі засвоєної конкретної інформації, за допомогою викладача може аналізувати, порівнювати, робити висновки, висловлювати оціночні судження.
Достатній	7–9	Володіє навчальним матеріалом і використовує знання, намагається порівнювати, встановлювати зв'язки між фактами, робити висновки. Відповідає логічно, хоч і має неточності під час відповіді, виявляє інтерес, узагальнює окремі факти і формулює нескладні висновки. Обґрунтовує свої висновки конкретними фактами, вміє знаходити і виправляти допущені помилки.
Високий	10–12	Має системні знання з початкового курсу історії циркового мистецтва, усвідомлено використовує їх у різних ситуаціях. Знає про роль і значення циркового мистецтва в системі культури. Вміє самостійно користуватися джерелами інформації, ставити самостійно пізнавальну мету під час виконання навчальних завдань та проявляє творчий підхід.

СПИСОК ДЕМОНСТРАЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ

Роз'яснення щодо використання демонстраційного матеріалу

Складений та систематизований список демонстраційного матеріалу містить значну кількість прикладів літературних творів, творів образотворчого та музичного мистецтва, документальних та художніх фільмів. Перелік побудовано відповідно до психофізичних особливостей учнів зазначеної вікової категорії, що допомагає сприйняттю тем програми.

Використання демонстраційного матеріалу підвищує ефективність навчання. Для розвитку художнього смаку, естетичної оцінки явищ циркового мистецтва, а також виховання вміння образною, яскравою мовою викладати матеріал, необхідно рекомендувати учням для самостійного читання художню літературу, мемуари, які розкривають тему цирку загалом, а також знайомити з творами образотворчого і музичного мистецтва, які розкривають та висвітлюють тему цирку.

Представлені в додатках приклади дають можливість долучитися до світу цирку через ознайомлення з різножанровістю, відмінностями стилів, строкатістю течій, багатоманітністю естетичних напрямів, панорамою мистецьких шкіл різних країн. Під час створення переліку були враховані прояви культурно-мистецького розмаїття, що відображено в широкому охопленні географічного та часового простору, а також багатій палітрі поглядів і смаків.

Пропонований перелік сприяє вибору необхідних демонстраційних матеріалів за кожним з модулів. Викладач може скористатися зазначеними матеріалами (визначивши оптимальну кількість прикладів) або самостійно підібрати дидактичний матеріал.

ПЕРЕЛІК ДЕМОНСТРАЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ ЗА МОДУЛЯМИ:

У модулі 1 «Початковий період розвитку циркового мистецтва» пропонується:

► *твори образотворчого мистецтва*: наскальний рельєф гробниці єгипетського фараону Хнумхотепа II в Бені Хасані, на якому зображено жонглерські та акробатичні вправи дівчат; зображення Великого цирку (Maximus) в Стародавньому Римі; реконструкція Великого цирку в Стародавньому Римі; фреска Кносського палацу «Акробати з биком», Джеймс Тіссо «Дами колісниць» (Музей РІСД, США); Йохан Нієхоф «Вуличний цирк у Китаї»;

► *твори музичного мистецтва*: Арам Хачатурян. Балет «Спартак» «Бої гладиаторів»;

► *твори кіно та мультиплікації*: «**Олімпіоники**» (1982 р., реж. Федір Хитрук, СРСР);

«Бен-Гур. Парад возничих» (1959 р., реж. Вільям Вайлер, США).

У модулі 2 «Своєрідність циркового мистецтва епохи Середньовіччя в Європі» пропонується:

▶ *твори образотворчого мистецтва:* ілюстрація «Жонглер» в домовій книзі замка Вольфегг; середньовічний манускрипт «Зображення жонглерів»; мистецтво середньовічних акробатів на зображеннях в церкві Сен-Дені в Амбаузі; Франц Рісс «Скоморохи в селі»;

▶ *документальні, навчальні та інформаційні відеофільми:* «[Історія виникнення рыцарских турніров](#)»; «[Забывтое ремесло. Скоморох](#)».

У модулі 3 «Становлення циркових жанрів в епоху Відродження та в XVII ст.» пропонується:

▶ *твори образотворчого мистецтва:* Ієронім Босх «Фокусник»; Костянтин Сомов «Італійська комедія»; Франсиско Гойя «Бродячі артисти»; Фріц Бейнке «Жонглер. Сільський ярмарок»; Аполлінарій Васнецов «Всесвятський кам'яний міст. Москва кінця XVII ст. Скоморохи»;

▶ *твори музичного мистецтва:*

Олексій Животов «[Фінальна пісня шута](#) з к/ф «Двенадцатая ночь», вик. Бруно Фрейдліх;

Ніно Рота «[Пісня менестреля из к/ф «Ромео и Джульетта](#)»;

Левон Варданян «[Мы бродячие артисты](#)», вик. ВІА «Веселі хлоп'ята»;

▶ *твори кіно та мультиплікації:*

«[Двенадцатая ночь. Шут](#)», фрагмент (1955 р., реж. Ян Фрід, СРСР);

«[Формула любви](#)» фрагмент (1984 р., реж. Марк Захаров, СРСР);

▶ *документальні, навчальні фільми і телепрограми:*

«[Історія театра. Ч. 2. Епоха Возрождения](#)»;

«[Карнавальные маски Италии. Маски комедии Дель Арте](#)».

У модулі 4 «Розвиток циркового мистецтва в XVIII ст.» пропонується:

▶ *твори образотворчого мистецтва:* Моріс де Лятур «Актор Т. Візентіні з маскою Арлекіна»; Володимир Нагорнов «Бій ведмедів. Ведмежі забави»; «Ведмежа забава» – лубок XIX ст.; Фредерик Артур Бріджман «Циркова вистава»; Людвиг Блюм-Зібер «Вуличний цирк»; Рудольф Хірт дю Френ «Вуличний виступ»; «Амфітеатр Астлея в Лондоні» – гравюра з книги «Microcosm of London»;

▶ *твори музичного мистецтва:* Руджеро Леонкавалло «Паяци» «[Серенада Арлекіна](#)» (вик. Геннадій Піщаєв);

У модулі 5 «Розвиток світового циркового мистецтва в XIX ст.» пропонується:

▶ *твори образотворчого мистецтва:* Фріц ван дер Венн «Зима. Бродячі актори»; Пауль Фрідріх Мейерхейм «Дресирувальниця», Едгар Дега «Місс Лала в цирку Фернандо»; П'єр-Огюст Ренуар «Акробати в цирку Фернандо»; Костянтин Маковський «Балагани»; Фернандо Пелез «Маски та страждання: Бродячі актори»; Амандус Фор «Бродячий цирк»;

► *твори кіно та мультиплікації:*

«Гуттаперчивый мальчик» (1957 р., реж. Володимир Герасимов, СРСР);

«И вот пришел Бумбо...» (1984 р., реж. Надія Кошеверова, СРСР);

«Найвеличніший шоумен», трейлер (2017 р., реж. Майкл Грейсі, США).

У модулі 6 «Циркове мистецтво світу ХХ – ХХІ ст.» пропонується:

► *твори образотворчого мистецтва:* Мартин Л'юїс «Цирк, ніч»; Лаура Найт «Клоуни», «Цирк»; Аліса Ніл «Цирк»; Луї Моїлліст «Цирк»;

► *твори музичного мистецтва:*

Ісак Дунаєвський «Выходной марш с к/ф «Цирк»;

Володимир Бистряков «Куда уехал цирк» (вик. Валерій Леонтєв);

► *твори кіно та мультиплікації:*

«Арена смелых» (1953 р., реж. Сергій Гуров, Юрій Озеров, СРСР);

«На арене цирка» (1951 р., реж. Леонід Варламов, СРСР);

«Гудини», фрагмент (2014 р., реж. Улі Едель, США);

«Цирк! Цирк! Цирк!», трейлер (2011 р., реж. Пітер Додд, Данія);

«Иллюзионист» м/ф (2010 р., реж. Сільвен Шоме, Велика Британія, Франція);

► *документальні фільми і телепрограми:* «Национальный цирк Украины в Киеве»).

У модулі 7 «Тенденції розвитку сучасного циркового мистецтва» пропонується:

► *документальні фільми і відеопрограми:*

«День цирка на ВДНХ» (1967 р.);

«42 Международный фестиваль циркового искусства в Монте-Карло» (2018 р.);

«Снежное шоу Славы Полунина»;

«В Одессе стартовал Международный Цирковой Фестиваль «Золотой Трюк Кобзова» (2017 р.);

«Цирк идёт к Вам. Итальянский цирк Togni», 1 отд. (2021 р.);

«Вот это спорт! Воздушная гимнастика».

У модулі 8 «Видатні діячі циркового мистецтва» пропонується:

► *твори образотворчого мистецтва:* Рафаїл Левицький «Карандаш (Михайло Миколайович Румянцев)»; «М. Шуйдин»; Євген Каждан. Плакат «Цирк. Маргарита Назарова»;

► *твори музичного мистецтва:*

Володимир Шаїнський «Песенка о цирке» (вик. Олег Попов);

Михайло Меєрович «Старый клоун» (вик. Юрій Нікулін);

► *твори кіно та мультиплікації:*

«Иван Сила» (2013 р., реж. Віктор Андрієнко, Україна);

«Укротительница тигров» (1954 р., реж. Надія Кошеверова, Олександр Івановський, СРСР);

«Путь на арену» (1963 р., реж. Генріх Малян, Левон Ісаакян, «Арменфільм»);

«Карнавал» (1972 р., реж. Михайло Григорьев, СРСР);

▶ *документальні фільми і телепрограми:*

«Великие клоуны» (1966 р., реж. Віталій Лисакович, Ілля Гутман, СРСР);

«Клоун Карандаш» (2003 р., Віктор Голубінов).

У модулі 9 «Циркові династії» пропонується:

▶ *твори образотворчого мистецтва:* Іван Куликов «Портрет артиста А. Л. Дурова»; Сергій Животовський. Плакат «Володимир Дуров. Заслужений сатирик. Друг тварин»;

▶ *твори кіно та мультиплікації:*

«Циркачонок» (1979 р., реж. Володимир Бичков, Веніамін Дорман, СРСР);

▶ *документальні фільми і відео програми:*

«Цирковые династии. Дуровы»;

«Как уходили кумиры. Юрий Дуров» (2005 р., реж. Олександр Шляхтін, Михайло Роговий, Дмитро Кужаров);

«Супер-7: самые известные цирковые династии» (2005 р.);

«Легенды цирка с Эдгардом Запашным. Долорес Запашная»;

«Історія Національного цирку. Циркові династії» (2019 р.);

«Мстислав Запашный. День циркового артиста» (1980 р., реж. Фелікс Спідовкер, СРСР).

У модулі 10 «Знамениті сучасні цирку світу» пропонується:

▶ *твори кіно та мультиплікації:* «CIRQUE DU SOLEIL: Сказочный мир», трейлер (2012 р., реж. Ендрю Адамсон, США);

▶ *документальні фільми і телепрограми:*

«CIRQUE DU SOLEIL. Alegria» (2001 р., реж. Нік Морріс);

«Великолепный Китайский цирк. Подборка лучших номеров»;

«Цирк братьев Ринглинг, Барнума и Бейли с полторавековой историей выступили в последний раз».

У модулі 11 «Історичний зв'язок цирку і театру» пропонується:

▶ *твори образотворчого мистецтва:* Борис Кустодієв «Балагани»; Аполлінарій Васнецов «Балагани в передмісті Парижу»; Олександр Бенуа «Італійська комедія»;

▶ *твори музичного мистецтва:*

Рікардо Дріго «Pas de deux з балету «Арлекинада»;

Юрій Саульський «Вальс клоуна» (з вистави «Очами клоуна», вик. Олена Камбурова);

▶ *твори театрального мистецтва:*

Карло Гоцці «Принцесса Турандот» (фрагмент з вистави «Парад акторів»);

«Песенка о цирку» (вик. Аліса Фрейндліх);

▶ *твори кіно та мультиплікації*: [«Труффальдіно из Бергамо»](#), фрагмент (1976 р., реж. Володимир Воробйов, «Ленфільм»);

▶ *документальні фільми і телепрограми*: [«Манеж и сцена. Цирки мира»](#) (2020 р., реж. В'ячеслав Бабаянц).

У модулі 12 «Цирк у літературі» пропонується:

▶ *твори образотворчого мистецтва*: Володимир Лебедев. Ілюстрації до книги Самуїла Маршака «Цирк»; Герман Мазурін. Ілюстрації до оповідання Антона Чехова «Каштанка»; Ілюстрації до оповідання Олександра Купріна «Слон»; Олексій Комаров. Ілюстрації до оповідання Олександра Купріна «Білий пудель»;

▶ *твори кіно та мультиплікації*:

[«Девочка на шаре»](#) (1966 р., реж. Леван Шенгелия, Гліб Комаровський, СРСР);

[«Каштанка»](#), м/ф (1952 р., реж. Михайло Цехановський, СРСР);

▶ *документальні фільми і телепрограми*: [«Б. Окуджава. Стихи о цирке»](#) (1972 р.).

У модулі 13 «Історія цирку в образотворчому мистецтві» пропонується:

▶ *твори образотворчого мистецтва*: Франсиско Гойя «Акробати»; Леонід Соломаткін «На канаті»; П'єр-Огюст Ренуар «Клоун у цирку»; Поль Сезанн «П'єро та Арлекін»; Норман Роквелл «Гра в шашки»; Лаура Найт «Три клоуна»; Пабло Пікассо «Бродячі акробати з собакою»; «Дівчинка на кулі»; «Акробат та молодий Арлекін»; Марк Шагал «Циркова лошака»; «Водна пантоміма в цирку Чінізеллі». Плакат 1890 р.;

▶ *документальні фільми і телепрограми*: [«Шутники. Кроповинский Сергей»](#).

У Модулі 14 «Цирк і музика» пропонується:

▶ *твори музичного мистецтва*:

Юліус Фучик [«Выход гладиаторов. Цирковой марш»](#);

Валерій Гаврілін. Ораторія [«Скоморохи»](#), фрагмент (вик. Едуард Хіль);

Олександр Живцов. Вступ з сюїти [«В цирке»](#);

Юрій Мілютін. Арія Глорії Розетти з оперети [«Цирк зажигает огни»](#);

Ісаак Дунаєвський [«Сын клоуна»](#). Оперета, Галоп (1960 р.);

▶ *твори кіно та мультиплікації*:

[«Цирк зажигает огни»](#) (1972 р., реж. Ольгерд Воронцов, СРСР);

[«Под куполом цирка»](#) (1989 р., реж. Володимир Семаков, СРСР);

[«Принцесса цирка»](#) (1982 р., реж. Світлана Дружиніна, СРСР);

[«Паяцы»](#) фільм-опера (1982 р., реж. Франко Дзефірелі, Італія-ФРГ);

▶ *документальні, навчальні фільми і телепрограми*:

[«Музыка в цирке»](#), відеоурок;

[«Абсолютный слух / Цирковой оркестр»](#) (2012 р.).

У модулі 15 «Цирк і кінематограф» пропонується:

► *твори кіно та мультиплікації:*

«[Два-Бульди-Два](#)» (1929 р., реж. Ніна Агаджанова-Шутко, Лев Кулешов, СРСР);

«[Цирк](#)» (1928 р., реж. Чарлі Чаплін, США);

«[Цирк](#)» (1936 р., реж. Григорій Александров, СРСР);

«[Ария мистера Икс из оперетты «Принцесса цирка](#)» (1958 р., реж. Юлій Хмельницький, СРСР, вик. Георг Отс);

«[Дамбо](#)», м/ф (1941 р., реж. Бен Шарпстін, США, студія Волта Діснея);

«[Престо](#)», м/ф (2008 р., реж. Даг Світленд, США);

«[Рассмешите клоуна](#)» (1984 р., реж. Микола Рашеев, к/с ім. О. Довженко);

► *документальні, навчальні фільми і телепрограми:*

«[Клоуны](#)» (1970 р., реж. Федеріко Фелліні, Італія);

«[Как снимали фильм «Полосатый рейс](#)». Фрагмент 4».

**Список творів художньої літератури,
які присвячені мистецтву цирку**

1. Акім Я. Л. «Дівчинка і лев»
2. Ардов В. Ю. «Друг Карандаша»
3. Аронов О. Б. «Пасажир без квитка», «Цирк приїхав»
4. Балановський Р. М. «Я – інспектор манежу»
5. Бартен О. О. «Завжди тринадцять», «Під брезентовим небом»
6. Басс Е. «Цирк Умберто»
7. Бізлі К. «Цирк “Мірандус”»
8. Благов Ю. М. «Аншлаг»
9. Бонд М. «Ведмежатко Паддінгтон у цирку»
10. Борисов Л. І. «Чарівник з Гель-Г’ю»
11. Браун Ж. «Дивовижна сім’я Запато»
12. Бредбері Р. «Насувається лихо»
13. Василенко І. Д. «Артемко в цирку», «Чарівна скринька»
14. Великанов В. Д. «Залізний цирк», «Повість про приборкувача»
15. Гаврош О. Д. «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу»
16. Герман Ю. П. «Наші знайомі»
17. Гойтісоло Х. «Цирк»
18. Гонкур Е. «Брати Земгано»
19. Горький М. «Клоун»
20. Григорович Д. В. «Гутаперчевий хлопчик»
21. Грін О. С. «Блискучий світ»
22. Груен С. «Води слонам!»
23. Гюго В. «Людина, яка сміється»
24. Давидичев Л. І. «Життя Івана Семенова, другокласника та другорічника», «Льолішна з третього під’їзду»
25. Дікенс Ч. «Картинки з натури», «Важкі часи»
26. Драгунський В. Ю. «Дівчинка на кулі», «Слониха Лялька»
27. Дуров В. Л. «Мої звірі»
28. Дурова Н. Ю. «Арена», «Ваш номер!»
29. Девіс Р. «Світ чудес»
30. Жеребцов П. Є. «Циркові вогні»
31. Житков Б. С. «Удав»
32. Зайцев К. М. «Я – клоун!»
33. Зверєва В. М. «Мрія моя, цирк...»
34. Зощенко М. М. «У гостях у клоуна»
35. Ірвінг Дж. «Син цирку»
36. Кестнер Е. «Хлопчик із сірникової коробки»
37. Кривенко М. В. «Чарівна чаша»
38. Кршижановська О. І. «Людина вирішує сама»
39. Круді Д. «Король цирку»

40. Крилов І. А. «Слон і Моська»
41. Кудрявцев І. В. «На арені з Гошею»
42. Кунін В. В. «Цирк, цирк, цирк»
43. Купрін О. І. «Білий пудель», «У цирку», «Клоун», «Легше за повітря», «Слон»
44. Ліванов В. Б. «Мій улюблений клоун»
45. Лівшиць В. О. «Наш сусід»
46. Ліханов А. А. «Циркові циркачі»
47. Ломаєв А. Я. «Бом-Бом-Бом»
48. Лофтінг Х. «Цирк доктора Дуліттла»
49. Мало Г. «Без сім'ї»
50. Мальц А. «Цирк приїхав»
51. Маршак С. Я. «Цирк»
52. Немирович-Данченко В. І. «Старий блазень»
53. Носов М. М. «Вітя Малєєв у школі і вдома», «Рижик»
54. Олеша Ю. К. «Заздрість», «Три товстуни»
55. Парка Г., Арджілі М. «Кьодіно в цирку»
56. Сабітова Д. Р. «Цирк у скриньці»
57. Сенкевич Г. «Орсо»
58. Твен М. «Викрадення білого слона»
59. Теффі Н. О. «Факір»
60. Утков Ю. А. «Здрастуй, цирку!»
61. Хитрук Ф. С. «Канікули Боніфація»
62. Чеповецький Ю. П. «Пішов із цирку»
63. Чехов А. П. «Каштанка»
64. Штедінг С. «Петронелла й темна історія з цирком»
65. Шульжик В. В. «Фунтик у цирку»